

УДК 340.15(470) "17":37:34

Н.В. Панова-Стрюк

СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ

На початку XVIII ст. боротьба з теократизмом на Заході закінчилася звільненням від нього науки та освіти. Намагання Петра I звільнитися від візантійського впливу, який охоплював всі сторони життя Росії, випливали із загального процесу східно-західної акультурації. Вістря удару Петро I спрямував проти чорного духовенства і церковної освіти. Руське духовенство, яке не прийняло петровських реформ, різко виступало проти царя і називало його "царем-антихристом", "царем, підкинутим німчурою" тощо.

Церковна реформа, яку провів Петро I у 1719–1721 рр., встановлення в Росії режиму цезарепапизму, звільнення держави з-під опіки церкви мали сприяти розвитку науки і освіти, зокрема юридичної освіти.

Теоретичною основою становлення юридичної освіти в Росії стали праці голландського філософа Гуго Гроція. Палкий прихильник відродження ідеї природного права, цей вчений став трансформатором латинської юридичної філософії у нову європейську загальну теорію права. Указ Петра I від 16 грудня 1696 р. фактично відкрив "вікно" в Росію для іноземців і "двері" в Європу для підданих Росії. Петра I цікавлять питання розвитку юридичної науки, форми правління не тільки в Західній Європі, а й в азійських країнах – Туреччині, Персії. З метою вивчити, дістати законодавство інших країн Петро I посилає в Європу резидентів, а іноді й просто розвідників. Так, наприклад, "покорнейший холоп Якушко Брюс" висилає донесення: "Милостивейший государь! По твоему государскому писанию... послал я к тебе, государю, краткое описание законов гикацких, английских и французских...".

Розвиток юридичної освіти за європейськими зразками був предметом постійної уваги царя. У 1724 р. Петро I заснував Російську академію наук. Професура академії закликала молодих людей, яких відправляли за кордон для отримання освіти, вивчати право народів "варязькому морю належних".

До цього загальний вигляд освіти дворян у Росії був таким: початкову освіту дворяни отримували в дяків, продовжували в армії і закінчували на цивільній службі, якщо отримували інвалідність. Петро I вирішив спрямувати всю освіту по цивільному шляху, відокремити її від армійської служби. До духовної освіти він вносить елементи політичної науки, яку, за словами Феофана Прокоповича, одного з його найближчих соратників, суттєво удосконалює регулами.

У 1703 р. Петро I з гордістю повідомляв, що 45 осіб з руських слухають у зарубіжних університетах філософію і вже пройшли діалектику, рідну сестру тогочасної юридичної освіти. Питання про юридичну освіту за західноєвропейським зразком постійно хвилювало царя. Навчалися молоді дворяни в кращих на той час університетах Європи – Празькому, Паризькому, Краківському та ін.

Фактично, викладання юриспруденції безпосередньо в Московській державі розпочалося ще у 1703 р. у Московській гімназії Ернста-Абста-Глюка. Тут навчали етиці й політиці. До речі, у гімназії викладав знаменитий європейський педагог, західний слов'янин за походженням – Ян Коменський.

Але в країні, де фактично не існувало правової науки, гостро стояло питання про створення системи власних навчальних закладів, у яких можна було б готувати хоча б нижчу ланку державних службовців, які були б обізнані з основами юриспруденції. Першими такими закладами стали училища та колегії. Так, у колегії юнкерів Петро I планує навчати юридичній техніці тільки “удобных людей”, “способных и доброй природы”, які б виявили бажання служити в канцеляріях і конторах. Навчання юридичній техніці Петро I назвав “делом подъячих”. Для підготовки канцелярських та державних службовців були засновані школи юнкерів при колегіях. Вищий нагляд за юнкерською освітою здійснював Сенат.

У Московській державі школи, як правило, створювалися при наказах. Після проведення реформи органів центрального управління і заміни наказів колегіями Петро I дає вказівку про створення академії: “Сделать академию, а ныне приискать из русских кто учен и к тому склонность имеет... также начать переводить книги юриспруденции...”.

Спеціальна академічна юридична освіта включала вивчення науки права. В академічних класах було створено факультетські курси юридичної освіти. На них здійснювалася підготовка державних діячів двох типів: суддів та управлінців. Перші вивчали законодавство і судочинство, а кого готували на адміністративні посади – науку публічного права і загальну історію. Спеціальна юридична освіта академічного типу передбачала не вивчення законознавства, а засвоєння науки права. Класифікація наук Лейбніця так визначала обсяг юридичної науки: по-перше, це право природне, по-друге – право публічне.

Програму Петра I із запровадження юридичної освіти в державі підтримували В. М. Татіщев та І. Т. Посошков. Перший був прихильником світської освіти. Він вважав, що суддя не може бути об'єктивним, оскільки судову справу готують чиновники канцелярії. В. М. Татіщев вимагав знання законів від суддів, які при розгляді справи мали керуватися тільки законами [1].

Головна ідея теорії І. Т. Посошкова – рівність всіх перед законом: і “богатого” і “убогаго” і для “земледельца” і для “промыслового человека”, а отже, і рівність усіх перед правосуддям. Найбільш важливим було те, що І. Т. Посошков вважав за обов'язкове врахування законотворчого досвіду Росії при проведенні законодавчих робіт. І. Т. Посошков був впевнений, що в законотворчій справі треба обов'язково враховувати “общесоветие” руського народу [2].

Але проблемою залишалося забезпечення викладання юриспруденції в навчальних закладах. Брак вітчизняних кадрів змусив Петра I запрошувати для викладацької роботи іноземців, більшою мірою німців.

Слід зазначити, що в перші роки перетворень величезну роль у розвитку як науки взагалі, так і юридичної освіти відіграли українські вчені. Як відзначали іноземці, у Малоросії школи ще у XVI ст. були кращими і більш чисельними,

ніж у Московській державі. Серед українців, яких запросив Петро I для становлення юридичної освіти, слід назвати Гаврила Бужинського.

Таким чином, становлення юридичної освіти в Московській державі відбулося за часів правління Петра I, якого можна вважати батьком юридичної освіти. За Петра I в теоретичній юриспруденції починає панувати доктрина природного права, а в практичній – теорія рецепції іноземних правових установ та законів. Візантизм Московської держави поступово витісняється західноєвропейською ідеєю природно-правового індивідуалізму.

Література

1. Духовная т. сов. и астраханского губернатора В. Н. Татищева. – Казань, 1885.
2. Посошков И. Т. Завещание отеческое / И. Т. Посошков. – СПб., 1893.

Анотація

Панова-Струк Н.В. Становлення юридичної освіти в Російській імперії на початку XVIII століття. – Стаття.

Становлення юридичної освіти в Московській державі відбулося за часів правління Петра I. У теоретичній юриспруденції починає панувати доктрина природного права, а в практичній – теорія рецепції іноземних правових установ та законів. Візантизм Московської держави поступово витісняється західноєвропейською ідеєю природно-правового індивідуалізму.

Ключові слова: юридична освіта, природне право, Петро I, І. Т. Посошков.

Summary

Panova-Struk N.V. Forming of Legal Education in the Russian Empire at the beginning of XVIII century. – Article.

Becoming of legal education in the Moscow state took place in the days of the rule of Peter I. The doctrine of natural law begins to dominate in theoretical jurisprudence, and in practical is a theory of reception of foreign legal establishments and laws. Vizantizm of the Moscow state is gradually ousted by the West-European idea of natural legal individualism.

Key words: legal education, natural law, Peter I, I.T. Pososhkov.

УДК 348(477)

І.А. Бальжик

ЦЕРКОВНЕ ПРАВО ЯК ЮРИДИЧНА ДИСЦИПЛІНА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Право виступає не тільки як нормативна регулятивна система приписів, але і як система знань, які мають бути засвоєні кожним новим поколінням у процесі правової та загальної соціалізації. Не є винятком і церковне право, опанування